

Csepli György

KULTÚRÁK KERESZTTÜZÉBEN, AVAGY A NÉPEK KÖZÖTTI KOMMUNIKÁCIÓ ESÉLYEI

Egy hír az újságból: A 19-es főút 112-es kilométerszelvényében lévő parkolóban egy pótkocsis IFA állt. Orrfacsaró bűz és véres folyadék szivárgott belőle. Kinyitották a konténert. A felborogatott dobozok alól előbb négy, majd később további tizennégy holttest került elő. A valószínű halálok: hóguta, oxigénhiány. A határőrök még előző nap hajnalban őrizetbe vettek három Srí Lankából érkezett tamil férfit. Néhány órával később tizenhat másik Srí Lanka-ira bukkantak. Mint kiderült, ők a kocsiszekrényben utaztak, és így élve maradtak. A Magyar Köztársaság külügyminisztere a hír hallatán a vízumkényszer bevezetésére asszociált. A kánikulai melegben fulladozó polgárok figyelemkűszöbét a hír el sem érte. Srí Lanka távoli ország, lakosai egymást irtják, számuk tizennyolccal kevesebb lett. Maradtak elegen Elég gond nekünk a Bokros-csomag.

Milliószámra játszódnak le hasonló történetek, de tömegkommunikációs hír csak akkor lesz belőlük, ha halállal végződnek. Miközben figyelmünket Magda Marinko pere, Horn Gyula legújabb ötlete, a szlovák iskolaügy fajtalanokodása, a hungarofób román belpolitika alakulása köti le, a világ kisémmizett népei, mint egykor a birnami erdő fái Macbeth vára felé, megindultak felénk, de mi oda sem figyelünk. Milliók vannak úton, s milliárdnyi a készülődők száma.

Korábban egész népek lendültek mozgásba. Akár elvesztek, akár megmaradtak, sorsuk közös lett. Az eltűnteket senki sem siratta. Az együtt maradás számított normálisnak, még ha a népek berendezkedésének normáit a történelem bárdal is faragta. Leginkább a széleken élők szenvedtek. Akaratuk és megkérdésük nélkül hol ide, hol oda soroltattak. A különbséglátás kényszere elől nem menekülhettek. A nemzetekké váló népek a homogenitás bűvöletébe kerültek. Az emberiség élesen elkülönülni látszó egységekre szabdalódott. Ez a tendencia szakadatlanul folytatódik. Ma már az ENSZ tagállamainak száma a 200 felé tart. Hány állam kellene vajon ahhoz, hogy minden nép függetlennek tudhassa magát? Megválaszolhatatlan ez a kérdés. Minden kényszeres rend türelmetlen a szabálytalannal szemben. Csak azt elismerve normálisnak, ami saját szabályainak megfelel, a kényszeres rendteremtő a szabálytalant abnormalisnak, kórosnak bélyegzi. Nincs ez másképpen akkor sem, ha a kényszeres rendteremtés az emberiség nemzetileg homogén egységekre történő bontásában nyilvánul meg. Maradtak a világban bolygó népek, hazátlan néptöredékek, melyeket a nem lankadó homogenizáló igyekezetek ellenére sem sikerült elpusztítani, betiltani és beolvasztani. Szétszakítottan, száműzötten, vándorlásban maradtak meg ők, pusztá létükkel tanúsítván a heterogenitás lehetőségét. Sorsuk az örök másság lett, s paradox módon minél inkább üldözték, gyötörték őket, a negatív formálásban formát nyertek. A negativitás bélyege homlokukra égett. A diaszpórába szakadt népek léte botránnyá vált a homogenizálódó nemzetek közösségében. A homogén közösségekbe makacsul beékelődő heterogenitás a kollektív deviancia stigmáját sütötte a beolvadni nem hajlandókra. Jóllehet a

fejletlen régiókból a fejlett régiók felé tartó új népvándorlás lankadatlanul tart, s az utóbbi években jelentősen fel is gyorsult, a bevándorló, a menekült, a sorsa jobbra fordításán idegenben fáradozó negatív szereplőként jelenik meg a mindennapi tudatban, egy sorban a bűnözővel, a kábítószer-élvezővel, a szexuális kicsapongóval.

A modernizáció emancipációs álma azt ígérte, hogy a normálisnak tekintett homogenizáció és a károsnak ítélt heterogenizáció konfliktusának majd véget vet egy új, evilági testvériség, mely az elnyomottakat felszabadítja a társadalmi elnyomás alól, akik eközben megszabadulnak az őket egymástól elválasztó nemzeti homogenizációs tévképzetektől is. Hinni lehetett, hogyha ma nem is, de holnaptól legalább nemzetközivé lesz a világ. A világforradalom azonban elmaradt, a népek felszabadításának antiimperialista álma tömeggyilkos zsarnokok gondolataként kompromittálódott.

A józan, pragmatikus, racionális éberek másféle modernitás létrehozásán munkálkodtak. A földgolyót verseny pályának láttatták, ahol a fejlődés az előrejutás mércéje. A föld régiói és népei aszerint nyertek beosztást, hogy fejlettek, fejlődők vagy lemaradók. A legfejlettebbek nemcsak egy főre eső nemzeti jövedelmükkel, tömeges kényelemérzetet biztosító berendezéseikkel, jól működő politikai, gazdasági és szociálpolitikai vívmányaikkal tüntettek, hanem azzal is hogy körükben a homogenitás és heterogenitás konfliktusa megoldódott. Azt a képzetet keltették, hogy demokratikus intézményeik, jogrendszerük, szociálpolitikai és oktatási intézményeik garantálhatják az érvényesülést, az egyéni boldogulást, és elfeledtethetik a polgárokkal közösségi eredetük archetípusait. Úgy tűnt, hogy a jólét tisztító tüze Észak-Amerika és Nyugat-Európa modern fogyasztói társadalmait a hajdan volt etnikai, vallási, rendi identitások olvasztótégelyévé hevíti. A közös sors és emlékezet a köz ügyeiben állampolgárként és fogyasztóként egyaránt érdekelt ember magánügyévé válik.

Nem így történt. A fejlődési versenyben való részvétel az emberiség túlnyomó része számára kilátástalanná vált. Az imperializmus, majd a hidegháború korszakaiban még hihető volt, hogy az elmaradottság külső tényezők műve, melyek elfojtják az elnyomott népek alkotó energiáit, és elzárják előlük a fejlődés lehetőségét. A gyarmati népek a gyarmattartókat hibáztathatták elmaradottságukért. A kelet-európai Golf-áram kis népei a második világháború eredményeként létrejött jaltai egyezség szovjet haszonélvezőjét vélhették a fejlődés fő akadályának. Afrika, Ázsia, Óceánia népei a 60-as évektől kezdve egymás után felszabadultak politikailag, és normálisnak tűnő nemzetállamok keretei közé kerültek. Legutóbb kéretlen szövetségesük, a világ egyhatodán berendezkedett szovjet birodalom is az enyészete lett. Oroszország és Németország között, a 90-es évek elején, független nemzetállamok egész sora támadt fel újra. A nemzetállami függetlenség azonban sem a volt gyarmatokon, sem a volt szovjet befolyási övezetben nem eredményezett prosperálást. A fejletlenségben fuldokló népek tengeréből a fejlett világ szigetként emelkedik ki. Körös-körül, a későn érkezett nemzetállamokból menekülők rohamozzák e szigetet.

A fejlett és a fejletlen régiók között mutatkozó égbekiáltó egyenlőtlenség, a lemaradás ellen folytatott küzdelem kilátástalansága azt mutatja, hogy a fejlettség eszményeit dédelgető kultúra univerzalizmusa válságba került. Nehezen hihető többé hogy akár emancipatorikus úton, akár a világkapitalizmus erejével megteremthető a magát normális nemzetállamok közösségeként tételező egységes emberiség, melynek békéjét és harmóniáját az egyes nemzetek által közmegegyezésként vallott és elfogadott normák, szabályok, törvények biztosítják majd.

A fejlett és elmaradott pólusokra szétesett világban a zsidó—görög—keresztény értékekre épülő kultúra fölénye nem tartható tovább, mivel az csak annak ad, akinek már van, s akinek nincs, attól azt is elveszi, amié volt. Edward Said hívja fel a figyelmet arra, hogy a fejlett világ kultúrája a fejletleneket ellehetetlenítő, nagy hatású negatív reprezentációkat dolgozott ki, melyeket a modernizáció reménye hitelesíthetett. A monokulturális imperializmus egyetlen támasza a katonai és gazdasági erőszak. Az emberiség posztmodern állapotába lépett.

A modernizáció racionálisnak mondott kulturális alapjairól kiderült, hogy ugyanúgy irracionális elemekből tevődnek össze, mint azok a kultúrák, amelyek a modernitás szemüvegén keresztül sui generis irracionálisnak tünnek. Két világháború, de kiváltképpen a Gulag-szigetcsoport és a holocaust után nehezen védhető bármilyen állítás, mely a modern társadalomszervezés tökélyét, a bürokratikus szervezett nemzeti állam normalitását hirdeti.

Másfelől az is nyilvánvalóvá vált, hogy a modernitás, mint technológia és szervezés, tradicionális bázison is megjelenhet. A racionális Nyugat által irracionálisnak beállított Kelet tudása összeegyeztethető a modern technológián alapuló termeléssel, és egyáltalán nem zárja ki a fejlettség fétiseként láttatott gazdasági növekedést. A jövő egyik félelmetes lehetősége a gazdasági erőforrásokkal megtámogatott kultúrák versenye, melyben az eltérő és egymással összeegyeztethetetlen hiteket, értékeket, előfeltevéseket valló gazdasági gigászok mérlik majd össze erejüket.

A gyarmati rend összeroppanása, majd a magát „második világnak” nevező szovjet birodalom eltűnése a fejlődésből kimaradtakat új kihívások elé állították. Mivel többé sem a nemzetközi testvériség, sem az egységes világpiac csodájában nem hihetnek, önmagukba kell fordulniuk, és saját kulturális identitásuk újrafelfedezésében kell vigaszt keresniük. Minden erejüket arra fordítják, hogy megszabaduljanak a kulturális imperializmus által róluk kialakított negatív reprezentációtól, melynek tükrében elmaradottnak, irracionálisnak, terrorizmusra hajlónak és tradícióktól lebéklyózottak tünnek. E jogos igyekezetük azonban nélkülözni kénytelen a gazdasági és politikai erőt, melynek birtokában saját kultúrájuk pozitív és önépítő közösségteremtő tényező lehetne. Választási lehetőségeik és cselekvési terük, következésképpen, beszűkültek.

Külső elnyomóiktól megszabadultak, de az elnyomás hosszan tartó következményei annál szívósabban kísértenek közöttük. Saját kulturális értékeik rehabilitálása és önnön kulturális identitásuk felmutatása a homogenizáció és normalizáció társadalomlélektani kényszerpályáját járja, melyen a fejlettség rangját kivívó hajdani elnyomók jártak, mielőtt még a világ fejletlen részét a gyarmatosítás igájába fogták volna. Az eredeti nemzetépítés nyomába szegődve, a francia forradalom után 200 évvel fognak nemzetépítésbe, s az azzal szükségszerűen együtt járó véres vagy kevésbé véres, de mindenképpen erőszakos nemzeti homogenizációba. A kísérő demokratikus szólamok gyatrán álcázzák a kísérlet időszerűtlenségét és eredendő tekintélyelvű ihletését.

Az egykor volt „második” és „harmadik” világok kulturális egyenjogúságra törekvő nemzetei a velük szemben diktatórikusan gyakorolt monokulturális mintát egymással szemben kezdik agresszíven érvényesíteni. Az egymás ellen fordult hajdani elnyomottak egymás elnyomói kívánnak lenni, s ehhez mindazt az ideológiai és kulturális eszközt igénybe veszik, melynek ártó hatását annak idején maguk voltak kénytelenek elszenvedni. A versengő homogenizációs világnézeti és kulturális igények a világot teljes káoszba látszanak sodorni.

Srí Lankától Boszniáig etnikai, vallási és kulturális konfliktusok vérzik be a világot. Botorság azt gondolni, hogyha ezek a konfliktusok a világ egyik pontján időlegesen meg is oldódnak, egyik vagy másik konfliktus csillapodása közelebb viszi az emberiséget a harmónia, a béke felé. A világot csalfán szuverén nemzetállamokra tagoló rendszer maga olyan, hogy újra meg újra kipattintja az erkölcsi és lélektani gátakat nélkülöző pusztítást. A területek és más, korlátozottan rendelkezésre álló erőforrások birtokáért folyó marakodásnak a „tisztogatók” éppúgy kárvallottjai lesznek, mint az elüldözöttek, megerőszakoltak, megbecstelenítettek és elpusztítottak. Az újkori kollektív destrukció természetéhez tartozik ugyanis, hogy egyetlen kollektív identitás sem tűnik el egészen. Mindenki után visszamarad valaki, aki bosszúra lesz szomjas, hogy, esetleg nemzedékek életét átfogó, békésnek tűnő időszakot követően is, jogcímet találjon majd arra, hogy megtorolja az elődein esett sérelmeket. A szemünk előtt zajló dél-európai konfliktus világosan mutatja, hogy az unokák mekkora hévvel képesek megtorolni a nagyszülők által ejtett sebeket. Ha az öldöklés az identitás kollektív rétegei védelmében történik, akkor nem érvényes rá a „Ne ölj!” tilalma, az ölés többé nem számít bűnnek, nem von maga után bűnhődést. A nemzetközi viselkedés etikai normái sajnálatosan hiányoznak, s ha itt meg ott meg is fogalmazzák azokat, maguk a megfogalmazók sem hisznek abban, hogy megsértésük szankcionálható. A háborús bűnösök, vágyott nemzeti közösségük érényes tagjaiként, törölgethetik kezükről a vért, melyet értelmetlenül ontanak.

A kulturális identitáson esett sérelmek megtorlásának jogcímén folyó pusztítás félelmetes spiráljának fennmaradását két tényező látszik hathatósan támogatni.

Az egyik a világ fejlett régióiból álló informális impérium monokulturális szuggesztíója, melynek bővületében a fejletlenek „utol akarják érni” a fejletteket. Ez a cél szükségképpen

csak a kiváltságos helyi elitek számára tűnhet megvalósíthatónak. Az uralmuk alatt tartott elnyomorodott népesség anyagi felzárkóztatását már csak a demográfiai robbanás okán sem tarthatják elérhető célnak. Belátható időn belül elképzelhetetlen, hogy a fejletlen régió lakosai a fogyasztói társadalom áldásait élvezhessék. Nem várható, hogy a fejletlen régiókban a szüntelenül gyarapodó létszámú proletariátust szociálpolitikai védőháló oltalmazza, és a középosztályba való felemelkedés a nincstelenek milliói számára reálisan ösztönző lehetőség legyen.

A kulturális homogenizáció és a heterogenitás minden formájában láttatott paranoid ellenségkép kialakítása révén azonban a fejletlen régiókban létrejött nemzetállamok politikai, gazdasági és katonai elitje nagyon is képessé válik arra, hogy a többség szociális frusztrációit a nemzeti, etnikai, vallási agresszió pszichológiai töltőanyagává alakítsa. A helyi elitek kiváltságai ezáltal nemhogy megrendülnek, hanem egyenesen megszilárdulnak.

A másik tényező a fejlett világrészek érdekeltsége abban, hogy potenciális ellenfeleik egymással szembekerülve még véletlenül se próbálkozzanak a centrum megtámadásával. A centrum imperializmusa elleni retorikát a fejlett világ addig tűri, amíg az sovinizmussal, fundamentalizmussal és beteges nacionalizmussal társul. Ezek a tünetek valójában beleillenek a fejletlenek posztkoloniális reprezentációjába, melynek központi hiedelme a demokráciára való éretlenség. A vádló feltételezések listáján találjuk az individuumot maga alá taposó kollektívizmust, a terrorizmustól sem visszariadó irracionális rombolási vágyat, a kulturális és ideológiai fundamentalizmust, a békés polgári életvitelre való alkati képtelenséget.

Ha a jövőben a világ képe az egyenlőtlen feltételek mellett egymással versengő monokulturális kényszerek cinikus forgatókönyvei szerint alakul, akkor meg kell békélnünk a CNN naponta bőven áradó híreivel, amelyek a világot mint félelmetest és kaotikust mutatják be, ahol senki sincs biztonságban, hacsak nem húzódik a „rendet” biztosító világcsendőr oltalmába. Az Öböl-háború csak a főpróba volt.

És itt térünk vissza kiinduló hírünkhöz. Az abban szereplő menekültekről semmit sem tudunk. A híradás masszívá gyúrta őket össze, azt sugallván, hogy ha van is arcuk, nevük, életútjuk, nemi, etnikai és egyéb identitásuk, az mind nem érdekes. Tragikus hőseink ugyan Sri Lankából jöttek, de jöhettek volna Ruandából, Boszniából, Kasmírból, illetve gyakorlatilag bárhonnan a fejletlennek nevezett világból.

Megállíthatatlanul jönnek, nap mint nap, s mi a hírek által arra vagyunk hangolva, hogy ebben valami tisztességtelent, rendhagyót, deviánsat lássunk. Mintha nem az volna a legegységesebb és legnyilvánvalóbb dolog a világon, hogy a nyomorult javítani akarjon helyzetén, a haláltól fenyegetett életre törekedjen, a sötétben vakoskodó a fényre vágyjon, a tanulatlan szülő taníttatni akarja gyermekét...

A monokulturális beállítódást felváltó multikulturalizmus ott kezdődik, ahol az idegen természetesnek és magától értetődőnek tartott kizárása természetellenesnek és

megerthetetlennek tűnik, és a befogadás, valamint a segítségnyújtás attitűdje lesz az uralkodó. Minden más reakció, hivatkozzon bármilyen nemes és ősi kulturális identitásra, valójában a xenofóbiát tápláló monokulturális üldöztetéses téveszme szövetségese, a rabszolga kéjes azonosulása a rabtartóval.

A monokultúra agresszív és kirekesztő természetét könnyű felfedezni ott, ahol fegyverek dörögnek, megbecstelenítettek sikoltoznak, ártatlanok halnak erőszakos halállal. Ez azonban csak a folyamat vége, mely az önmagunkra vonatkozó homogenizációs általánosítással kezdődik. Mihelyt önmagunk személyes kulturális identitását egy személytelen kollektívumhoz való tartozás egyenlegeként éljük meg, melyet a pőre érzélem satíroz számunkra pozitívvá, és néhány meg nem gondolt gondolat tesz értelmessé, akarva-akaratlan kitaszítjuk a hozzánk igyekvőt, kiiktatjuk a segítségre szorulókat egyeteméből.

Homi Bhabha, a Nagy-Britanniában élő filozófus mutat rá arra, hogy a monokulturális tapasztalatot felváltó multikulturális tapasztalat eredendően személyközi. Énünk Másikba vetett horgonyait nem kereshetjük kizárólag azokban, akik saját kulturális közösségünkben élnek. Hirdessenek bármit az egyes eredetmítoszok és vallásalapítók, az általánosított Másik határai az emberiséggel azonosak, mely tagjaiban él, akiknek, paradox módon, ellenfele általánosítás.

Az emberi állapot mindig konkrét. A szenvedés és a baj minden emberben ugyanazt a fájdalmat, szükségérzetet és menekülni vágyást váltja ki. A világ borzalmai nem osztályozhatók a monokulturális kényszerképzetek szabta csoportközi általánosítások szerint.

A fejlett, vagy magukat fejlettnak tartó, társadalmaknak nincs kulturális jogcímük arra, hogy kiutasítsák vagy eltanácsolják a hozzájuk menekülőket. A multikulturalizmus nem egyszerűen a kulturális pluralizmust jelenti, hanem a vágyat, hogy halljuk meg az emberi hangot, függetlenül attól, hogy milyen kulturális formák fátylazzák.

A multikulturális beállítódás tekintélyellenes. Ha egyszer az ember kulturális identitása kialakul, azt el nem vehetik tőle, legfeljebb önnön maga dobhatja el azt magától. Az egymással monomániásan harcot folytató ideológiai és kulturális konfliktusok a győzteseket éppúgy felfalják, mint a veszteseket. Egyedüli lehetőség a menekülés.

A menekülő kulturális identitása megmarad, és egyben meg is nemesül. A menekülő már nem hihet az egyedül üdvözítő megoldásokban, egyedül igaz hitekben. A menekülő kénytelen-kelletlen maga mögött kellett hogy hagyja a fölényt, az egyedülvalóságot és a magától értetődőséget, melybe beleszületett. Ezért más, mint azok, akik továbbra is vívják a harcot. De mégis megmarad annak, aki volt, hiszen az új közegben hiába is számíthatna befogadásra. Minél inkább akar asszimilálódni a befogadó kultúrába, annál inkább kívül marad. Mássá vált az odahagyottak számára, s más marad választott világában is. Másságaiból kell kikovácsolnia

azonosság-tudatát.

A menekülő a multikulturális tapasztalat csíholója. Ha elfogadjuk annak, aki, akkor hallatlanul értékes tapasztalattal gazdagodunk magunk is. Elbizonytalanodunk, miközben bizonyosságot nyerünk. Identitásunk kulturális összetevője nem lesz többé abszolút támasz, csak egy szó, vagy gesztus. Egy tekintet, melynek ereje immár egyes-egyedül önmagunkból származik. Amíg a menekülővel nem találkoztunk, s nem nyújtottunk neki segítséget, addig az idegenben a hozzáférhetetlen, titokzatos másikat látjuk, akitől rettegünk, félünk. Ebbe a képbe fojtjuk szorongásunkat, hogy hátha mi is csak idegenek vagyunk, árvák, akik kollektív sorsot hazudnak maguknak!

A multikulturalizmus nem lép fel azzal a csalóka igénnyel, hogy feloldja a kultúrák találkozásából szükségszerűen adódó konfliktusokat. Az egyes kultúrákban érvényes időszámítások nem átlagolhatók, a szent és profán meghatározásának egymással szögesen ütköző normái kibékíthetetlenek, a Babelben összezavart nyelveken írott szövegek lefordíthatatlanok.

A kultúrák közötti találkozásoknak azonban mindig van egy olyan szintjük, ahol nem a tökélybe hajló, absztrakciót sugalló kompetenciák, hanem a tökéletlen, eseti performanciák lépnek érintkezésbe egymással. A halottak kommunikációképtelenek, még ha elevenek szájából szólnak is. A feladat több annál, hogy az idegenben meglássuk az ismerőst, vagy empátiásan megpróbáljuk megérteni, hogy számára miért tabu az, ami nekünk megengedett, vagy megfordítva. El kell ismernünk, hogy az idegennek éppúgy joga van saját identitásának titkaihoz, mint nekünk magunknak is. Meg kell békülnünk az idegen megismerhetetlenségével, hiszen mi magunk is megismerhetetlenek volnánk. De mindig akadhat egy pillanat, melynek villanásnyi ideje alatt, az adott helyzet kényszerében megérthetjük egymást. Erre kell készen állnunk.

A multikulturalizmus terébe került identitás töredezett, szétszórt, peremre szorított. Csak éppen többé már nincs, mert nem lehet ép, koncentrált, központi identitás. A jövő üzenetét hordozza a Rómában nemrég megnyílt mecset, a Zala megyei sztúpa. A fejlett és a fejletlen világ határai a jövőben nem államhatárok, hanem utcák, háztömbök, kerületi választóvonalak lesznek.

Kudarcc vár a magukat elbarikádoló, elzárkózó társadalmakra, a jólét gettóira. Csak hazudhatják a szabadságot ott, ahol az országhatárokat szögesdrótok, aknák, emberi húsrá éhes rendőrök őrzik. A menekülők rohama megindult, és feltartóztathatatlanul tör előre. A kontinensek közötti tömeges migráció szociológiai tényei kikényszerítik, hogy megváltoztassuk a diaszpóralétről korábban kialakított mintáinkat.

A multikulturális állapotból adódó etikai, jogi, politikai, szociálpolitikai következtetések ma még levonatlanok. Nyilván újra kell gondolni a szuverén nemzetállam, az állampolgárság, a

szociális és gazdasági jogok, a demokrácia egész problematikáját. Az emberi jogok ma még üres edényét meg kell tölteni tartalommal.

Semmiféle utópikus várákozásnak nincs helye. A multikulturális attitűd nem oldja meg a konfliktusokat, de kezelhetővé teszi azokat, rámutatván egyúttal arra is, ami kezelhetetlen. A kockázat azonban mindig az egyéné, aki kulturális identitása védelmében nem hajlandó beoltatni magát, nem néz pornográfiát, a rítust előnyben részesíti a célszerű cselekvéssel. Választhasson mindenki, ki így, ki úgy. Az egymással ütköző kulturális előfeltételekből építkező diszkurzív terek persze nagyon is vitathatják a választhatóságot és önkéntességet. A vitának azonban nincs alternatívája, amíg folyik a vita, hallgatnak a fegyverek.

A multikulturalizmus normalizálja az abnormálisnak tekintett kollektív elrendeződést. Kiemeli a marginalitásból az idegent, miközben lemond a centrum csalóka támaszáról. A kultúrák keresztüzében mindenki megmarad annak, aki volt, és az lesz, aki egyáltalán lehet: egyszer élő, boldogságra vágyó, szenvedésre érett, halandó ember.